

LELETANYAG INTENZITÁSVIZSGÁLATOK A SZÜLEJMÁN SZULTÁN SZIGETVÁRI TÜRBÉJÉHEZ TARTOZÓ KASZABA HELYÉNEK MEGHATÁROZÁSÁHOZ

INTENSITY RESEARCH OF ARCHAEOLOGICAL FINDS TO DEFINE THE POSITION OF KASABA BELONGING TO SULEIMAN'S TÜRBE IN SZIGETVÁR

SZABÓ GÉZA

Wosinsky Mór Múzeum, H-7100 Szekszárd, Szent István tér 26.

E-mail: kaladea@freemail.hu

Abstract

Talking about non-destructive archaeology in Hungary became modish after the turn of the Millennium. However this method is not even recent in our country. Its first and most significant representative can be considered as the father of the Hungarian archaeology itself, Flóris Römer. He has discovered and described hundreds of sites without moving a spadeful soil. After all non-destructive researching of archaeological sites has huge traditions in England. In the island state, one of the most organised and unmitigated between the rampant instrumental field projects in the 1990's, belonged to the University of Bradford. In this projects Gerry McDonnell led researches in Bilsdale, North-Yorkshire, which is a medieval mining district, rich in iron- and lead ore. Here the collection of data for intensity measurements were made in the valley of River Rye, which was formerly suitable for transportation, on nature reservation territories, on pastures of farmlands and between houses of a holiday resort, near to the scheduled monument of Rievaulx abbey, in which project I could participate.

Using of these experiences I often tried to answer archaeological questions with intensity measurement of on surface collectable finds. I mainly used this method even in financial reasons or if it was not possible to make instrumental researches or excavations, because of field circumstances. Recently we used this measurement combined with geophysical researches in the search for Suleiman's türbe in Szigetvár-Vineyard, where we wanted to clear the disagreements about the territory and to define the extension of the site and its structure as well. Our observations and the measured data combined with the reinterpreted sources showed, that the 16-17. century settlement with two mahalles and a protecting trench, can be identified as the Ottoman Period settlement, Turbék, the center of the estate (vakuf) which was founded to the maintenance of Suleiman sultan's tomb. The türbe could be on a different place, presumably on the outskirts of today's chapel in Turbék.

The results of intensity researches, completed with statistical and geophysical methods on the grounds of presented examples, show that this cheap and simple method can significantly help to identify the expansion and the structure of a site, or to clear controversial questions. With this method excavations can be easier prepared and are also more purposefully planable.

Kivonat

Magyarországon az ezredforduló után vált divatosá az úgynevezett roncsolásmentes régészetről beszélni. Pedig a módszer hazánkban sem teljesen újkeletű. Első és legjelentősebb képviselőjének magát a magyar régészet atyját, Römer Flórist tekinthetjük. Ő lelőhelyek százait fedezte fel, írta le egyetlen ásonyi föld megmozgatása nélkül. A régészeti lelőhelyek mai értelemben vett roncsolásmentes kutatásának azonban Angliában vannak különösen nagy hagyományai. A szigetországban az 1990-es években felfutó terepi műszeres projektek közül az egyik legjobban szervezett és a legteljesebb volt a bradfordi egyetemé. Ennek keretében Gerry McDonnell Észak-Yorkshire-ben, a vas- és ólomércben gazdag középkori bányavidék, Bilsdale területén vezetett kutatást. Itt egykor a szállításra is alkalmas Rye folyó völgyében fekvő Rievaulx apátság közelében műemléki és természetvédelmi területen, farmgazdaságok legelőin, az üdülőtelepülés házai között folyt a leletelőfordulások intenzitásának mérésével kombinált adatgyűjtés, amelybe sikerült bekapcsolódnom.

Az angliai tapasztalatokat felhasználva idehaza is többször a felszínen gyűjthető leletanyagok előfordulása intenzitásának mérésével próbáltam régészeti kérdésekre választ adni. Főként akkor használtam ezt az eljárást, amikor akár anyagi okokból, akár a helyszíni körülmények miatt nem volt lehetőség a műszeres vizsgálatokra vagy a feltárássra. Legutóbb Szigetváron Szülejmán szultán egykori türbéjének keresése során, a szőlőhegyi romterülettel kapcsolatos véleménykülönbségek tisztázására, a lelőhely kiterjedésének, szerkezetének meghatározására végeztünk a felszínen található régészeti leletek intenzitásának megfigyelésére geofizikai vizsgálatokkal kombinált méréseket. Megfigyeléseink és a mért adatok tükrében újraértelmezett írott források egyaránt arra mutatnak, hogy a turbéki szőlőhegyen megfigyelt, árokkal is védett 16-17. századi település a két

mahalle-ből álló török kori Turbékkal, Szülejmán szultán sírhelye fenntartására létrehozott vallásalapítvány (vakuf) birtokainak központjával azonosítható. A türbe pedig ettől eltérő helyszínen, feltehetően a mai turbéli kápolna környékén lehetett.

A statisztikai és geofizikai eszközökkel kiegészített leletanyag intenzitásvizsgálatok eredményei a bemutatott példák alapján jól szemléltetik, hogy ez az olcsó és egyszerű módszer jelentős mértékben segíthet egy-egy lelőhely kiterjedésének, szerkezetének megismerésében, esetleg vitás kérdések tisztázásában is. Vele az ásatás előkészítése is könnyebb, célirányosabban tervezhető.

KEYWORDS: KEYWORDS: RÓMER, SZIGETVÁR, INTENSITY RESEARCH OF ARCHAEOLOGICAL FINDS, BILSDALE PROJECT, SULEIMAN, TÜRBE, OTTOMAN EMPIRE, KASABA

KULCSSZAVAK: RÓMER, SZIGETVÁR, LELETANYAG INTENZITÁSVIZSGÁLAT, BILSDALE PROJECT, SZÜLEJMÁN, TÜRBE, HÓDOLTSÁG KORA, KASZABA

Bevezetés

Magyarországon az ezredforduló után vált divatosá az úgynevezett roncsolásmentes régészetről beszélni. Pedig a metódus hazánkban sem teljesen újkeletű. Első és legjelentősebb képviselőjének magát a magyar régészet atyját, Rómer Flórist tekinthetjük. Ő lelőhelyek százait fedezte fel, írta le egyetlen ásonyi föld megmozgatása nélkül (MRE 2003, 19) A lelőhelyek elhelyezkedésének, korának, kiterjedésének, szerkezetének meghatározására eszközkészletében a széleskörű társadalmi kapcsolatainak köszönhető helyi információk, éles szeme, jó megfigyelőképessége, lényeglátása – olvasottsága és józan paraszti esze állt rendelkezésére. Dokumentációja, a naplójába írt feljegyzései, rajzai, összefoglaló munkája és megjelent levelei pótolhatatlan útmutatót jelentenek a 21. századi régészeti kutatások számára is. (Rómer 1866; 1871) Annak ellenére, hogy ma már az új és egyre újabb eszközök jó lehetőséget nyújtanak az egyes régészeti lelőhelyek feltárás előtti alaposabb megismerésére, a rendelkezésre álló geofizikai, műholdas, drónos, lidaros, digitális technika ellenére alig elképzelhető olyan sikeres projekt, ahol hasonlóan nagyszámú jelentős új régészeti lelőhelyet, emléket lehetne feltérképezni, mint azt Rómer tette másfél évszázada. A kutatástörténeti adatokat áttekintve az is jól látható, hogy számos későbbi feltárást a magyar régészet atyjának kutatási eredményeit figyelembe véve készítették elő és kezdtek el, egy-egy lelőhely kutatását a feltárásával tették teljessé. Valószínűleg a ma még időnként a hagyományos feltárást helyettesíteni akaró, önállóságra törekvő roncsolásmentes régészeti módszerek is majd előbb vagy utóbb a helyükre kerülnek, beilleszkednek a modern régészeti kutatások eszköztárába, hogy értékes információkkal segítsék a régészeti lelőhelyek feltárásának jobb előkészítését, a későbbi ásatást.

Angliai tapasztalatok régészeti leletanyagok intenzitásvizsgálatahoz

A régészeti lelőhelyek roncsolásmentes kutatásának Angliában különösen nagy hagyományai vannak.

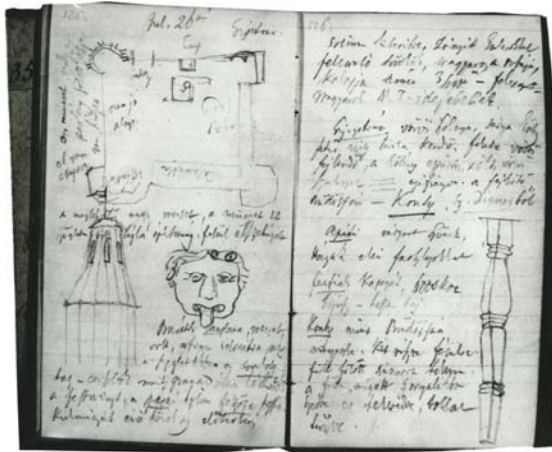
(Aitken 1982, 163) A régészeti lelőhelyek minél többoldalú megismerésének tudományos igénye mellett az angolszász területek jog- és tulajdonviszonyai, valamint a környezeti feltételek és a technikai fejlettség miatt is hamar a látóterbe került az alapvetően ipari célokra kifejlesztett geofizikai módszerek régészeti alkalmazása. A feltárás megszervezése, a tulajdonosi hozzájárulás megszerzése, az esetleges kártérítés költségei, a leletek elhelyezése, a bonyolult engedélyeztetési rendszer miatt ásatáshoz csak a legvégső esetben és gyakran csak a mért adatok hitelesítéséhez szükséges mértékben kezdtek. Kutatásaikat ugyanakkor nagyban segítették a környezeti tényezők is: a nyílt, szennyezés nélküli, sok helyen évszázadok óta legelőnek használt, alig bolygatott és viszonylag állandó nedvességtartalmú talajszerkezet. Hazánkban például csak a módszert másolva, ezekről a fontos tényezőkről elfelejtkezve, a gyakran törmelékes, fémszemetes vagy nyaranta a csontszáraz területeken nehéz az angliai mérések megbízhatóságához hasonló eredményeket elérni. A szigetországban az 1990-es években felfutó terepi műszeres projektek közül az egyik legjobban szervezett és legteljesebb volt a bradfordi egyetemé. Ennek keretében Gerry McDonnell Észak-Yorkshire-ben, a vas- és ólomércben gazdag középkori bányavidék, Bilsdale területén vezetett kutatást. Itt egykor a szállításra is alkalmas Rye folyó völgyében fekvő Rievaulx apátság közelében műemléki és természetvédelmi területen, farmgazdaságok legelőin, az üdülőtelepülés házai között folyt az adatgyűjtés. A Bilsdale-i salakhányók vizsgálatát Gerry McDonnell 1971-ben kezdte el. Célja az 1331-ben alapított és a ciszterciak által 1538-ig működtetett Rievaulx apátság, valamint az 1570 körül megépített és 1650-ig használt nagyolvasztó archaeometallurgiai szempontú kutatása volt. A szerzetesek korai, 3 m magas kohóit már a 12–14. században is vízi erővel fűjtették és öntöttvasat állítottak elő bennük. A kohók csak pár hónapig működtek és évente áthelyezték azokat. Az egyik legnagyobb meglepetést egy nagyolvasztónak még a szerzetesek idején épített, az apátságtól 4 mérföldre fekvő Laskillnál megtalált 15. századi prototípusa jelentette. Ebben már a korábbi kovácsoltvasal

szemben az öntött vasat a modern nagyolvasztókkal vetekedő hatékonysággal, napi egy tonnányi mennyiségben állították elő. Minden jel arra mutat, hogy a cisztercieknek jelentős szerepük volt a vaskohászat fejlődésében, amit aztán VIII. Henrik intézkedése az apátság, s vele a kohók bezárásával hosszú időre visszavetett. (Wheeler & McDonnell 2011) Az agyagból épített legkorábbi, tipikusan 6 láb magas, 3 láb széles, felfelé szűkülő kürtőjű agyagból emelt kohókban a felülre betöltött vasércet és faszenet kézzel vagy lábbal fűjtették, az alul összegyűlt nyersvasat (bucát) később újra hevítették és kovácsolással távolították el belőle a szennyeződések. Ezekben a kohókban a viszonylag alacsony hőmérséklet, tökéletlen olvasztás miatt a salakban tipikusan magas volt a visszamaradó vas aránya. Laskillnél azonban a begyűjtött salakmintáknak alacsony volt a vastartalma, ami arra mutatott, hogy ott magasabb hőmérsékleten működő nagyolvasztó volt, már jóval a forrásokból ismert, 1570 körül megépített apátsági kohó előtt. Az évtizedeken át tartó kutatás az 1990-es évek közepére jutott el arra a szintre, hogy komplex módon vizsgálja ezen a jelentős iparterületen a vasgyártás technológiai fejlődésének egyes lépéseit. Ennek alapfeltétele volt az egyes kohótípusok elkülönítése és azok helyének pontos meghatározása. Ehhez nagyobb felületű ásatásra, de még kutatóárkok húzására a tulajdon- és környezeti viszonyok miatt egyáltalán nem volt lehetőség. Csak néhány ponton lehetett – a helyzetet jól tükröző megfogalmazásuk szerint - próbagödröket lemélyíteni (test pit). Ezért itt különösen megnőtt az előkészítő munka szerepe, felértékelődött a műszeres és egyéb roncsolásmentes vizsgálatok jelentősége a teszt helyszínek kiválasztása miatt. Ekkor ösztöndíjasként, mint a bradfordi egyetem régészeti tanszékének külső munkatársa személyesen is részt vehettem a Bilsdale-i kutatásokban. A vastartalmú salakok, a kohók égett köpenye miatt a geofizikai eszközök közül elsősorban a részletes magnetométeres felmérést használták. Azonban jelentős volt az újabb épületekkel, közművekkel, stb. fedett, műszeres felmérésre alkalmatlan terület is. Ezekben a részeken a leletanyagok előfordulásának intenzitását, a vizsgálat sorozat többi eleme közé szervesen illeszkedően, a nálunk lapáttesztnek nevezett módszerhez hasonlóan vizsgálták. Ezt komoly helyszíni műszeres és labor háttérrel egészítették ki. Az udvarokból, a kertek virágágyásaiból, stb., előre bemért pontokról vett, meghatározott mennyiségű földet átszítva természetesen minden emberi tevékenységre utaló anyagot összegyűjtöttek és elemezték. A sziszifuszi, de rendkívül jól szervezett és minden mozzanatot, információt azonnal számítógépes adatbázisban rögzítő munka eredményeként folyamatosan kirajzolódta az újabb és újabb kohók helyei. A salakminták elemzése alapján pedig azok típusát is meg lehetett határozni.

A magnetométeres mérések pedig már nem csak a kemencék helyét, de körvonalát is elég pontosan kirajzolták. Érthető volt Gerry McDonnell lelkesedése, amikor az egyik helyen a felszínen gyűjtött alacsony vastartalmú salakok után a magnetométeres felmérés során a föld alatt egy 15 láb széles négyzetes téglapítmény és a hozzá vezető, a kohó fűjtatóit működtető patakág körvonala rajzolódott ki a monitoron. A negyven éven át tartó adatgyűjtés és vizsgálat sorozat után pedig mintegy a sikeres projekt megkoronázásaként 2011-ben megépítették és kipróbálták az egyik bucakemence mását.

Rómer Flóris és a szigetvári régészeti kutatások kezdetei, Szülejmán szultán türbéje helyének keresése

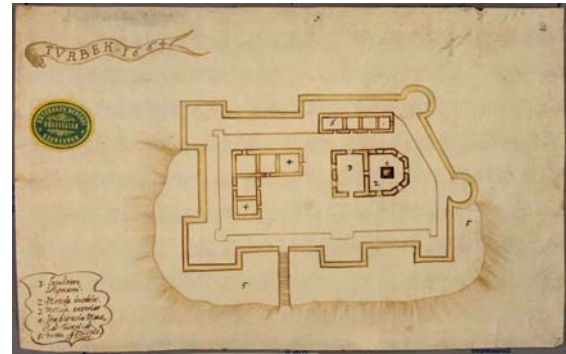
Az angliai tapasztalatokat felhasználva idehaza is többször a felszínen gyűjthető leletanyagok előfordulása intenzitásának mérésével próbáltam régészeti kérdésekre választ adni. Főként akkor használtam ezt az eljárást, amikor akár anyagi okokból, akár a helyszíni körülmények miatt nem volt lehetőség a műszeres vizsgálatokra. A Duna mentén, több helyen is így pontosítottuk például a római úthálózat vonalát (Szabó & Boruzs 2010). Szigetvárnál pedig a Szülejmán-Zrínyi Történeti Kutatások program keretében a Szülejmán szultán türbéjéhez tartozó városias jellegű kis település, a kaszaba helyének meghatározásához kiegészítő vizsgálatként alkalmaztuk ezt az olcsó és egyszerű módszert. Itt egyébként a régészeti kutatások kezdetei Rómer Flórisig vezethetők vissza. Ő 1872. július 26-án járt a településen és a környékén (Rómer 1872). Naplójában sajnos csak két oldalon olvashatók itteni megfigyelései, láthatók vázlatrajzai (1. ábra). Azonban ez a pár sor is jól tükrözi Rómer szemlélet- és gondolkodásmódját: a környezetében minden apró részletre figyel, mindent elemeire bont, folyamatosan elemez, és azonnal összehasonlít. A szigeti várat is lerajzolja és felsorolja a szerkezeti elemeket: torony, kapu, istállók, kazamata, magas sánc, a meglehetősen nagy mecset, minaret. Külön figyel az építészeti megoldásokra, nem felejt el megemlíteni, hogy a minaret 12 szögletű téglapítmény, amelyet a párkány felett összehúztak. De azt sem hagyja szó nélkül, hogy az északkeleti bástya sarka „el van csapva”. Ugyanakkor nem csak a múltra figyel, az építészeti emlékek, régészeti lelőhelyek mellett hasonló gondossággal ír le mindent, amit a környezetében lát.

1. ábra: Rómer Flóris naplójának 1872. július 26-i szigetvári bejegyzései (Rómer 1872)

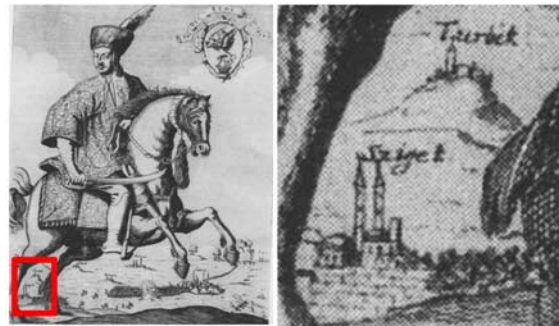
Fig. 1.: Registry of Flóris Rómer in his diary on 26th July 1872 (Rómer 1872)

A színes szigetvári és környéki viseletet ugyanúgy, mint a tudomására jutott helyi vonatkozású történeti adatokat vagy a gazdálkodással kapcsolatos ismereteket. (Az eltérő vonalvastagság és kézírás alapján jól látható, hogy valaki később megjegyzéseket írt az eredeti kéziratba és az egészet többször áthúzta. A mellékelt fotón az utólagos betoldásokat meghagytuk, de a zavaró áthúzásokat megszüntettük.) Rómer annak ellenére sem tesz említést Szülejmán szultán türbéjéről, hogy például a Barátok temploma épületének török eredetét külön megemlíti. Ez alapján arra kell gondolnunk, hogy ottjártakor ez a kérdés még nem foglalkoztatta sem őt, sem a helyieket. A türbe helyét csak bő negyed századdal később kezdték keresni, s ez azóta is tart (Németh 1903, 309-310; Hal 1937, 18; Kováts 1962, 270). A szultán sírhelyéről csak annyit lehetett tudni, hogy Szigetvár 1566-os ostromakor a végső roham előtt az idős Szülejmán szultán meghalt, de a harci siker érdekében halálát eltitkolták. A források szerint belső szerveit sátrában eltemették, bebalzsamozott testét pedig Isztambulba vitték, ahol a Süleymaniye külliye területén a dzsámi mögött, kerítéssel elkülönített területen álló türbében ma is pihen. Halála helyén, ahova belső szerveit eltemették, később ugyancsak egy türbét építettek, amit kis palánkkal vettek körül. Evlia – talán a helyiek ismereteire alapozott – tudása szerint a szigetvári türbét már II. Szelim trónra lépését követően, még 1566-őszén megépítették (Karácson 1908, 36). Vatin szerint ez csak III. Murád idejében, 1574. december 22. után történt (Vatin, 2008, 59). A türbe első említése 1576 márciusából ismert, amikor egy parancsban és egy rendeletben is leírják: ahol Szülejmán szultán „szent testét elföldelték, újonnan szent mecsetet és kolostort (záviye) építettek” (Vatin, 2008, 59).

2a ábra: Esterházy Pál 1664-es rajza a szigetvári türbe-palánkról (Esterházy Főhercegi Levéltár, Kismarton)

Fig. 2a: Drawing of Pál Esterházy about the palisade of the türbe in Szigetvár, in 1664. (Esterházy Főhercegi Levéltár, Kismarton)

2b ábra: Turbék település idealizált látképe korabeli metszet kinagyított részletén (A harmincéves Esterházy Pál a téli hadjárat tablója előtt, ismeretlen mester rézmetszete és karca MNM MTKcs 65 1341)

Fig. 2b: Idealized panorama picture of Turbék on an enlarged detail of a contemporary line engraving. (The thirty year old Pál Esterházy in front of the tableau of winter campaign, on a line engraving made by unknown master, MNM MTKcs 65 1341.)

A síremléket őrző kis erődítményt 1664-ben a téli hadjárat során a szigeti várvédő dedunokája, Zrínyi Miklós katonái feldúlták ugyan, de Esterházy Pál részletes alaprajzot készített róla (Esterházy 1664). Ezen jól látható a palánkon belül a síremlék a türbével és a dzsámmal, valamint egy-egy épület a szerzetesek és a katonák elszállásolására (**2a ábra**). Evlia török utazó csak pár hónappal később, 1664. július 20-a körül járt arra. Leírása szerint „Szigetvártól egy órányira van ez s a sátor helyén, egy magas halmon, Szigetvártól keletre, szőlőkkel borított sétatelen, hosszúkas épület áll, mely a szigetvári mezőről teljesen meglátszik. A szigetváriak mind ide járnak s itt szórakoznak. Palánkszerű erődítmény ez, melynek északra nyíló kapuja van, árka fölött pedig felvonóhídja... Az 1074. évben IV. Mohammed khán fermánja folytán

e türbe erődítménye is igen díszes lett és az előbbinél ezerszeresen terjedelmesebb. Kerülete ezeröttszáz lépés és palánkfalai, árkai is sokkal jobbak. Az előbbi türbe, dsámi, mecset, medresze, fogadó, fürdő s egyéb épület mind II. Szelim khántól való volt, ez áldott esztendőben pedig minden IV. Mohammed szultán alkotása lett.” (Karácson 1908, 36)

Esterházy részletes rajzáról azonban a török utazó által felsorolt épületek – „türbe és dsámi, mecset, medresze, hán, hamam, tekke” – közül az iskola, a fogadó és a fürdő hiányzik. Evlia azonban nem is állítja, hogy az általa felsoroltak mind egy helyen lennének, csak azt, hogy ezeket mind IV. Mehmed szultán újíttotta fel. Vagyis felsorolásának alapja nem az épületek elhelyezkedése, hanem kizárólag csak az, hogy mi tartozik a türbe fenntartására létrehozott és a feldúlása miatt megújított alapítványhoz (Karácson 1908, 36). Esterházy rajza és az Evlia leírása közötti ellentmondás felett a kutatás eddig átsiklott. Az eddig eredménytelen, egyhelyben topogó azonosítási kísérletek után azonban éppen az ilyen, eddig figyelmen kívül hagyott részletek megvilágítása adhat új támpontokat.

A török kiűzése után a türbét és a körülötte lévő épületeket Gallo Tesch élelmészeti tiszt lebontatta és építőanyagát, olomtetejét valamint nagy aranyozott gombját eladta. Az esetet 1693 tavaszán kivizsgáló bizottság tanúkihallgatásaiból és jelentéseiből azonban egyértelműen kiderült, hogy az eszéki jezsuita házfőnök, Frantzel atya a dsámít a visszafoglalást követően már kápolnának használta, és azt fel is szentelte a Szűzanya tiszteletére. Nyilván ez is befolyásolta a haditanács döntését, hogy az elbontott türbe helyére Szűz Mária tiszteletére templomot rendelt építeni (Németh 1903, 30; Takáts 1927, 123–132). A szigetvári hagyomány ma is szívósan ragaszkodik ahhoz, hogy a 18. század közepén felépített turbéki templom pontosan ott áll, ahova annak idején a török szultán belső szerveit temették. Itt már több alkalommal is voltak régészeti feltárások, amelyek során kisebb mennyiségű török kori omladék került elő, de egyik esetben sem sikerült egyértelműen megerősíteni vagy kizárni a türbe itteni meglétét.

A Szigetvár–Szőlőhegyen megfigyelt rommező leletanyag intenzitásvizsgálatának eredményei

Nagyobb mennyiségű hódoltság kori épülettörmelékéről és felszíni leletről csak a Szőlőhegy dombján, a Szilvási-csárda alatti dűlőből volt adat. Kováts Valéria itt 1972-ben, a Boronkai család szőlőjében ásott, ahol mint azt jelentésében megjegyzi, „... a föld felszínén is találtunk hódoltságkori településnyomokat. A ma is művelt

szőlőben feltártuk egy kitűnően megépített, hódoltságkori épület egyik végének alapfalát.

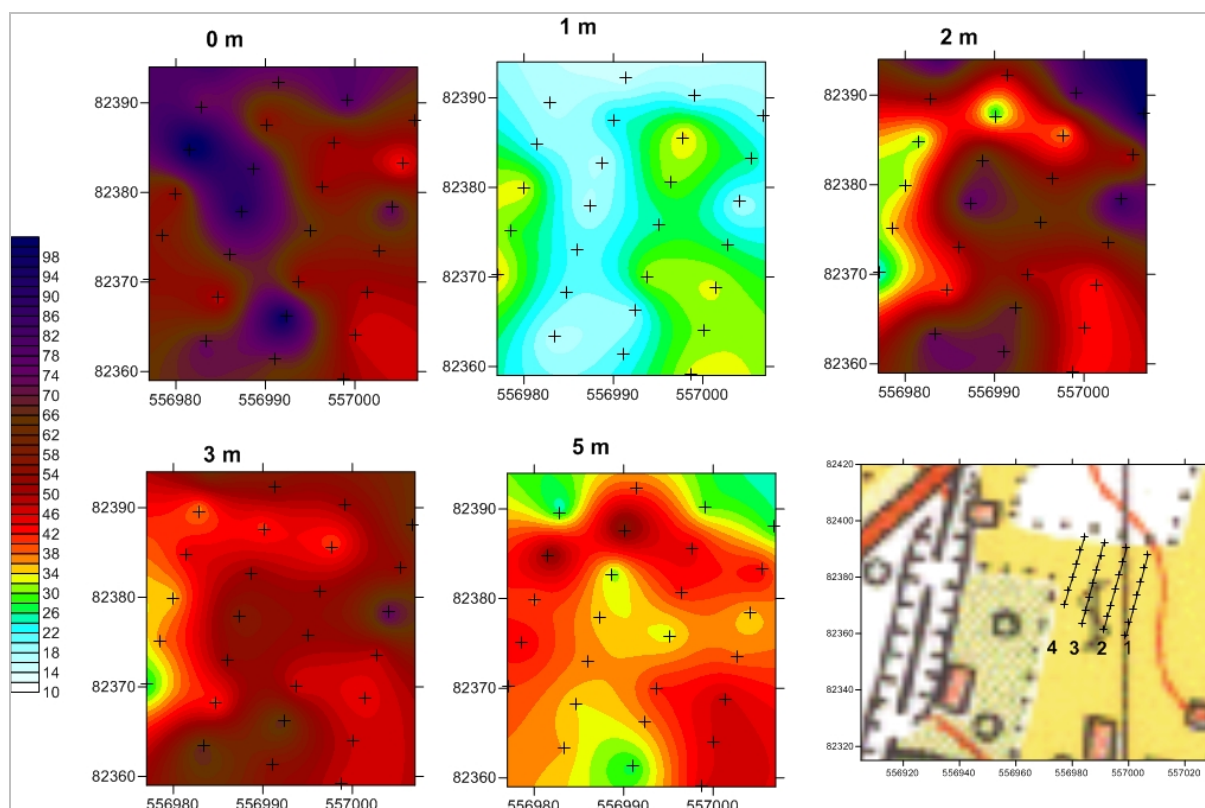

3 ábra: Hódoltság kori épületekre utaló törmelék a szigetvári szőlőhegyen, a lelet intenzitásvizsgálatra kijelölt területen

Fig. 3.: Debris referring to buildings from the Ottoman period on the site Szigetvár-Vineyard, on the territory designated for intensity research

A viszonylag széles és mély, fagerendahálós szerkezetű alapfalak, a mészko padlóburkolat s az előkerült díszesen faragott kőtöredékek alapján a feltárás alatt álló épület középület lehetett. Az épületmaradvány közelebbi, érdemi meghatározását csak a további kutatás döntheti el (Kováts 1972a, 104; 1972b 272). Sajnos kutatásának eredményeit, a feltárt épületrészleten túlmutató esetleges megfigyeléseit az ásató nem közölte, vázlatrajza alapján azonban nagyjából behatárolható volt a lelőhely. A régi feltárás helyét 2013 februárjában az általam vezetett helyszíni szemle során Kitanics Máté, Komiáti Jánosné, Zsámboki-Tót Zsuzsanna segítségével sikerült azonosítani. A mai Margaréta és Nefejejs utcák közé eső területen a szőlősorok között nagymennyiségű török kori épületomladékot és kerámatöredéket találtunk, s a szomszédok Boronkaiék szőlőjét is megmutatták (**3. ábra**). A környező telkeken folytatódó építési törmelék mennyisége, a téglá- és tetőcserép darabok, a kerámia-, kínai porcelán- illetve perzsa fajansz töredékek, valamint Evlia leírása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy Kováts Valéria híradásaival szemben itt nem csak egy épület, hanem egy jelentős 16–17. századi városias jellegű török település lehetett (Karácson 1908, 36).

Ez egyben felvetette annak a lehetőségét is, hogy a kaszaba és a türbe két eltérő helyszínen, ami megmagyarázná az Evlia leírása és az Esterházy Pál rajza közötti, eddig feloldhatatlannak tűnő ellentmondást. A hódoltság kori lelőhely azonosítását követően többen a történeti források értelmezését – hirtelen ötlettől vezérelve – az eddig figyelemre sem méltatott romterülethez igazítva úgy látták, hogy ott a régóta keresett türbe romjai vannak.

4. ábra: Árok nyoma a szőlőhegyi rommező északnyugati sarkában végzett geofizikai vizsgálatok felvételein

Fig. 4.: Sign of trenches on the picture of geophysical researches, made on northwestern part of the vineyard.

Az első helyszíni szemlén is résztvevő, annak eredményeit tehát ismerő Kitanics Máté az elméletének ellentmondó adatokat elhallgatva, máskor a tényeket elferdítve próbálja kiragadott, 18. századi forrásrészletekkel igazolni, hogy a türbe a Szőlőhegyen lehetett. Sajnos közben mások megfigyeléseit sorozatosan a megfelelő hivatkozás nélkül említi (Kitanics 2014, 92. 3. jegyzet, 95. 9-10. jegyzet, 97. 14. jegyzet). Szerepe a régészeti megfigyeléseket érintő kérdésekben ahhoz hasonló, mint amikor az elefánt hátán csimpaszkodó kisegér azzal büszkélkedik, hogy ő vezeti az elefántot. A nagy érdeklődést kiváltó kutatásnak egyébként is egyik kísérőjelensége, hogy az eredmények különböző érdekek alapján kiválogatva, s gyakran a megfelelő hivatkozások nélkül látnak napvilágot. Hancz Erika például a türbe helyével kapcsolatos korábbi véleményeit lényeges pontokon megváltoztatva, indoklás és hivatkozás nélkül használ olyan eredményeket is, amelyeket mások érték el. Ráadásul az adatokat nem a szükséges és szakmailag elvárható differenciáltsággal interpretálja (Hancz 2013).

A szőlőhegyi romterülettel kapcsolatos véleménykülönbségek tisztázására, a lelőhely kiterjedésének, szerkezetének meghatározására 2013 nyarán megszerveztük a felszínen található régészeti leletek intenzitásának geofizikai

vizsgálattal kombinált mérését. A geofizikai vizsgálatokat és az adatok kiértékelését Sasvári Gábor, Körmendi Alpár és Keresztény Balázs tőlünk részben függetlenül végezték. Eszköztárukban a természetes térre és annak vertikális gradiensére GEM Systems GSM-19 4GW műszerrel végzett mágneses térképész, vertikális fajlagos elektromos ellenállás szondázás (VESZ) és horizontális fajlagos elektromos ellenállás szelvényezés (HESZ) Schlumberger elektróda-elrendezéssel, valamint fúrásos mintavétel szerepelt. A szőlőkben lévő drótok, vasoszlopok miatt a rendelkezésre álló geofizikai eszközök közül csak a geoelektromos szelvényezést és a fúrást lehetett hatékonyan használni, azokat is csak a vizsgált terület északnyugati sarkában lévő füves részen. Itt a méteres elektróda kiosztás mellett a talajellenállás markáns eltérései egy majdnem derékszögben forduló, mintegy 10 méteres, de mélységében fokozatosan csökkenő szélességű sávot rajzoltak ki – pontosan azon a részen, és abban a formában, ahol a felszínen is jól követhető, hosszan elhúzódó, egykori árokra utaló mélyedés látszott (4. ábra). Az ellenőrző fúrások során a 80 mm-es spirálfúróval vett földmintában a téglatörmelék, helyenként faszenes rétegek után csak 3,5 m mélyen jelentkezett a sárga löszös altalaj, ami az egyéb megfigyeléseket megerősítve egy árokra utalt. A többi területen a kiszórt szemét,

a tanyák építési törmeléke miatt is rendkívül sok volt a zavaró tényező. Így azokon a részeken elsősorban a leletanyag intenzitás mérési eredményeitől várhattunk fontosabb információkat. Ezért az előzetes helyszíni szemléink tapasztalatai alapján kijelölt terület helyrajzi térképét egy koordinátarendszerben 5 x 5 m-es ráccsal fedtük le, amit aztán a terepen is kimértünk. A házak helyét és közvetlen környezetüket, valamint az udvarokat a szétszóródott jelenkori építési törmelék miatti torzulásokat elkerülendő nem vizsgáltuk. A növényzet, a tulajdonosi hozzájárulás hiánya miatt is kimaradtak kisebb területek. A helyszíni tapasztalataink és az adatok feldolgozása alapján azonban úgy tűnik, hogy a romterületet még így is mintegy 90 %-os lefedettséggel sikerült megvizsgálni.

Kutatásunk során kijelölt összes vizsgálható négyzetből, öt-öt pontról azonos módon egy-egy szeneslapátnyi, összesen kb. 5 kg mennyiségű földet gyűjtöttünk, amit 4 mm lyukátmérőjű fémszitákon átszűrtünk. A fent maradó régészeti anyag súlyát együttesen és leletanyag típusonként elkülönítve is lemértük. Ennek eredményét a koordinátákhoz rendelve egy excel táblázatban rögzítettük, a minden lépésről külön készített fotókat pedig az adott mező koordinátaival mentettük el (5. ábra). Térbeli grafikonjainkon a vízszintes tengelyeken a mérési pontok adatait, a függőleges tengelyen a kiszitált leletanyag együttes és fontosabb típusainak grammban mért részmenyiségeit ábrázoltuk. Az intenzitásszinteket Past3 tudományos analízis program segítségével izogörbékkel kötöttük össze. Így a domborzatra vetített adatok a lelőhely kiterjedését, az azon belüli egyes területek beépíttségének szintjét, részben használatának jellegét is tükrözték (6. ábra). A grafikonok alapján látható, hogy egy jól körülhatárolható, nagyjából 80 x 120 m-es részen, a geofizikai vizsgálatok során kirajzolódó ároktól délre és keletre, két területrészen kiemelkedő volt a leletanyag intenzitása. Elgondolkodtató, hogy hét olyan mező is volt, amelyben a leletek tömege meghaladta az 1000 gramm mennyiséget, vagyis a talajban a régészeti korú anyag aránya több mint 20%! (7. ábra).

A kutatott rész nyugati felén csak egy kisebb foltban volt jelentősebb tömegű lelet. Az x13y14 mezőben a kiszitált 1215 gramm anyagban 950 gramm téglatörmelék, 159 gramm habarcs mellett mindössze 6 gramm kerámia volt (1. táblázat). A vizsgált terület keleti felén viszont több ponton mértünk magas értékeket. Az árokhoz közeli x18y24 mezőben kiugróan magas, 1859 gramm leletanyagból 1759 gramm volt a téglatörmelék és 102 gramm a habarcs mennyisége.

5a ábra: Leletanyag intenzitásvizsgálat Szigetvár–Szőlőhegyen (2013)

Fig. 5a: Intensity resaerch of finds in Szigetvár–Vineyard. (2013).

5b ábra: Fotózásra előkészített, kiszitált és szétválogatott leletek

Fig. 5b: Fig. 5b: Sifted and sorted finds prepared for a photo

5c ábra: Kályhaszem töredéke az x19y11 mezőből

Fig. 5c: Fragment of a stove in x19y11 field.

1. táblázat: A lelet intenzitásvizsgálat kategóriák szerinti mérési eredményei

Table 1.: Results of intensity measurement research of finds according to categories

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
9	6	88	46	39	3	0
9	7	138,5	0	124	0,5	14
9	8	43	0	39	4	0
10	9	61	29	23	8	0
10	10	153	40	99	12	0
10	11	122	77	36	7	1
11	10	215	38	150	27	0
11	11	308	130	160	1	0
11	12	286	203	70	8	1
11	13	181	102	68	11	1
11	14	291	193	55	33	2
11	15	141	15	90	34	2
11	16	199	74	97	28	0
12	10	153	14	121	18	0
12	11	171	181	67	23	0
12	12	171	33	118	20	0
12	13	222	87	125	10	2
12	14	156	43	103	0	10
12	15	238	77	143	17	0
12	16	258	121	127	7	1
12	17	150	21	129	0	0
12	18	534	396	110	29	0
13	10	235	50	171	10	4
13	11	175	37	109	13	16
13	12	256	158	98	0	5
13	13	312	165	90	32	3
13	14	1215	950	159	6	100
13	15	294	116	106	35	26
13	16	665	92	175	10	20
13	17	114	0	2	70	11
13	18	172	14	158	0	0
14	10	390	218	143	17	12
14	11	204	68	132	4	0
14	12	231	65	157	9	0
14	13	200	27	150	18	5
14	14	340	115	212	2	11
14	15	180,5	82	88	10	0,5
14	16	313	129	172	12	0
14	17	186	148	78	32	2
15	10	226	97	97	23	4
15	11	317	152	117	41	3

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
15	12	430	235	145	48	3
15	13	432	332	68	25	4
15	14	193	71	117	7	1
15	15	96	37	54	2	5
15	16	83	18	60	5	0
15	17	186	52	102	32	0
16	12	320	196	79	35	8
16	13	287	95	130	51	10
16	14	335	175	95	65	0,5
16	15	291	170	76	41	4
16	16	364	188	128	37	11
16	17	194	100	81	10	3
17	10	336	145	146	41	4
17	11	251	44	173	32	3
17	12	373	160	148	62	3
17	13	315	163	135	11	6
17	14	325	131	174	16	4
17	15	263	94	160	5	4
17	16	224	75	140	7	2
17	17	188	40	141	7	0
18	9	412	52	141	4	8
18	10	276	134	111	27	2
18	11	238	46	107	81	2
18	12	297	91	155	45	6
18	13	285	73	138	57	0
18	14	364	167	139	55	0
18	15	244	92	120	32	1
18	16	142	0	111	28	3
18	17	196	65	69	21	0
19	9	313	162	138	13	0
19	10	218	34	167	0	17
19	11	250	100	112	38	0
19	12	463	77	319	11	56
19	13	319	66	211	42	0
19	14	360	177	253	15	15
19	15	379	111	244	24	0
19	16	517	327	176	14	0
19	17	361	155	199	0	7
19	18	422	256	154	12	0
19	19	194	108	70	13	3
20	10	183	137	135	11	0
20	11	414	229	159	26	0

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
20	12	1362	1009	353	0	0
20	14	436	77	350	9	0
20	15	1096	826	234	36	0
20	16	504	336	144	14	10
20	17	379	83	262	21	13
20	18	397	160	192	45	0
20	19	374	250	120	0	4
20	20	113	6	107	0	0
20	21	159	0	154	4	1
20	22	71	51	18	4	4
21	10	131	49	163	19	0
21	11	364	197	137	30	0
21	12	34	0	0	34	0
21	13	323	139	169	12	3
21	15	364	155	207	2	0
21	16	317	75	238	4	0
21	17	352	111	227	14	0
21	18	401	20	313	41	27
21	19	442	305	113	20	4
21	20	192	74	91	27	0
21	21	91	13	63	14	1
21	22	366	223	136	7	0
21	23	45	0	36	7	2
21	24	38	0	35	3	0
21	25	21	0	21	0	0
22	10	396	79	268	49	0
22	11	330	42	268	20	0
22	19	274	182	91	1	0
22	20	115	24	88	3	0
22	21	56	8	47	0	1
22	22	148	94	54	0	0
22	26	54	44	12	0	0
22	27	168	0	168	0	0
23	1	53	0	53	0	0
23	13	1042	687	355	0	0
23	14	700	270	379	51	0
23	15	689	254	388	21	26
23	19	250	143	83	24	0
23	20	74	0	72	1	1
23	21	60	18	42	0	0
23	22	112	33	42	14	21
23	23	136	103	30	0	3
23	24	41	10	16	7	8

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
24	1	41	0	41	0	0
24	10	1252	700	552	0	0
24	11	979	630	349	0	0
24	12	760	415	333	12	0
24	16	828	544	284	0	0
24	17	571	317	247	7	0
24	18	1859	1757	102	0	0
24	19	363	183	169	8	3
24	22	258	198	51	9	0
24	23	144	114	30	0	0
24	24	45	0	45	0	0
24	25	56	17	27	12	0
24	26	79	23	53	3	0
25	13	739	481	255	3	0
25	14	705	502	196	7	0
25	15	457	250	203	4	0
25	18	182	0	98	12	72
25	19	91	0	45	32	14
25	20	76	0	35	37	4
25	21	67	0	42	25	0
25	22	160	77	62	17	4
25	23	235	214	21	0	0
25	24	151	96	39	16	0
25	25	85	61	17	8	0
25	26	109	46	28	35	0
25	27	67	0	67	0	0
26	6	87	24	52	11	0
26	7	187	101	76	10	0
26	8	150	86	64	0	0
26	9	357	79	278	0	0
26	10	245	98	147	0	0
26	11	279	171	108	0	0
26	12	488	72	416	0	0
26	13	329	150	179	0	0
26	14	155	53	102	0	0
26	16	466	406	60	0	0
26	17	332	231	100	0	1
26	18	123	32	44	43	4
26	19	134	56	58	17	3
26	20	94	27	53	13	1
26	21	98	25	34	24	15
26	22	47	0	47	0	0
26	23	94	29	50	14	1

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
26	24	84	33	39	12	0
26	25	227	149	78	0	0
26	26	69	12	46	11	0
26	27	65	16	21	5	0
27	6	268	55	119	17	77
27	7	294	86	208	0	0
27	8	263	0	262	1	0
27	9	547	44	500	0	3
27	10	634	77	557	0	0
27	11	460	39	421	0	0
27	12	703	437	266	0	0
27	13	606	272	334	0	0
27	14	333	60	272	0	1
27	15	444	84	356	4	0
27	16	195	58	113	23	1
27	17	518	397	116	3	2
27	18	509	403	78	21	7
27	19	60	9	27	23	1
27	20	156	73	43	40	0
27	21	86	47	29	10	0
27	22	66	0	66	0	0
27	23	125	48	43	25	9
27	24	61	29	23	8	1
27	25	43	12	18	12	1
27	26	67	49	12	3	3
27	27	51	20	10	21	0
28	9	534	74	459	1	0
28	10	473	172	197	104	0
28	11	463	211	248	4	0
28	12	339	120	156	63	0
28	13	326	203	71	52	0
28	14	222	134	88	0	0
28	15	407	345	38	24	0
28	16	212	141	43	27	1
28	17	124	48	28	47	1
28	19	43	22	17	4	0
28	20	21	4	17	0	0
28	21	103	32	42	31	0
28	22	43	0	43	0	0
28	23	66	0	40	4	22
28	24	35	0	13	16	6
28	25	86	35	34	15	2
28	26	52	41	21	20	10

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 ha- barcs	Z4 kerá- mia	Z5 egyéb
28	27	79	0	52	19	8
28	28	225	193	22	10	0
29	9	1316	595	676	45	0
29	10	818	130	688	0	0
29	11	347	92	255	0	0
29	12	431	216	201	14	0
29	13	536	262	270	4	0
29	14	742	537	205	0	0
29	15	136	44	85	4	3
29	16	293	156	130	6	1
29	24	36	26	7	0	3
29	25	117	71	33	13	0
29	26	50	12	18	19	1
30	6	130	18	112	0	0
30	7	105	0	105	0	0
30	8	271	0	256	10	5
30	9	241	19	212	10	0
30	10	213	32	147	30	4
30	11	213	145	68	0	0
30	12	326	241	85	0	0
30	13	481	409	72	0	0
30	14	441	228	213	0	0
30	15	471	353	118	9	1
30	16	175	119	46	0	10
30	17	99	0	50	49	0
30	18	77	18	57	0	2
30	19	31	0	27	0	4
31	6	117	33	82	1	1
31	7	137	53	81	3	0
31	8	105	55	46	2	2
31	9	122	48	53	12	9
31	10	137	103	66	54	9
31	11	178	40	135	2	1
31	12	101	32	40	28	1
31	13	211	118	78	0	15
31	14	588	409	179	0	0
31	15	233	180	53	10	0
31	16	111	0	111	0	0
31	17	146	0	146	0	0
31	18	83	44	39	0	0
31	19	31	0	31	0	0
31	20	85	31	29	0	25
32	9	112	55	52	5	0

1. táblázat, folyt.

Table 1., cont.

X	Y	Z1 összes	Z2 tégla	Z3 habarcs	Z4 kerámia	Z5 egyéb
32	10	145	20	47	77	1
32	11	173	49	85	34	5
32	12	247	49	150	48	0
32	12	321	176	141	4	0
32	13	160	72	52	25	11
32	14	196	88	95	11	2
32	15	142	77	60	3	2
32	16	174	104	68	0	2
32	17	33	13	20	0	0
32	18	31	0	31	0	0
32	19	17	0	15	2	0
32	20	230	134	90	6	0
32	21	185	137	48	0	0
32	22	44	0	44	0	0
32	23	63	0	61	0	2
32	24	134	34	100	0	0
33	10	137	57	56	22	2
33	11	129	63	50	16	0
33	12	111	0	49	51	11
33	14	54	32	20	1	1
33	15	89	27	59	3	0
33	16	120	84	35	1	0
33	17	111	69	42	0	0
33	19	16	0	16	0	0
33	20	21	8	13	0	0
33	21	47	0	21	26	0
33	22	46	0	40	6	0
33	23	68	0	57	8	3
33	24	45	0	41	3	1

A tőle délre, mintegy 20-30 méterre, a vizsgált terület központjában lévő részen négy olyan pont is volt, ahol egymástól 10-15 m-es távolságra figyelhetők meg olyan kiugró intenzitásúcsok (x20y13=1362 gramm, x20y15=1096 gramm, x23y13=1042 gramm, x24y10=1252 gramm), melyek környezetében lassan lefutó adatgörbék vannak. Ezekről jóval távolabb, mintegy 20-25 m-re, területünk keleti szélén figyelhető meg ismét kiugró mennyiségű lelet. Az x29y9 mezőben 1316 gramm törmelékben 596 gramm téglát és 676 gramm habarcsot volt. A kiugróan magas intenzitásúcsok egymástól való távolsága, térbeli elhelyezkedése, a mérési eredmények egyaránt arra mutatnak, hogy a szőlősorok közötti részen legalább 3-7 téglából emelt hódoltság kori épület lehetett egy K-Ny irányban elnyúló, mintegy 50 m széles, 90 m hosszú területen.

6. ábra: A lelet intenzitásvizsgálat domborzatra vetített eredményei

Fig. 6.: Intensity reasearch of finds shown on a relief map

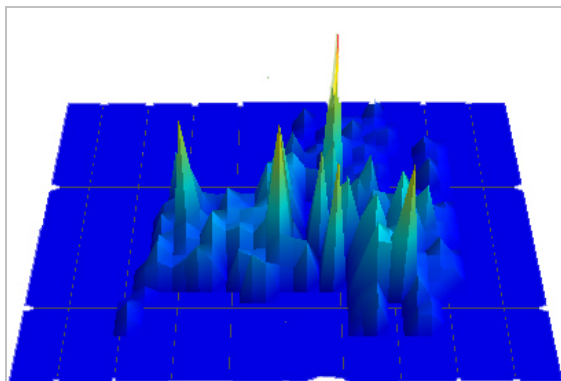
Érdekes, hogy tetőcserép töredékek csak a déli oldalon feltételezhető épületek között kerültek elő (X25x13, x25y14, x25y16, x29y14, x30y14) (6-7. ábra).

A szitálás során a 16–17. századra datálható, a szigeti vár török kori rétegében is gyakran előfordulóhoz hasonló hengerpecsétes korsótöredékek, zöld mázas kályhaszem- és talpas táltöredékek mellett faragással díszített csontlemez töredékek, kínai porcelán- és perzsa fajansz csészék darabjai kerültek elő. A grafikusán feldolgozott adatok jól mutatják, hogy a használati tárgyak sűrűsödése is nagyjából lefedi az épületomladékos területet, azonban a kerámia- és a nehezebben értékelhető állatsont lelek intenzitása a vizsgált terület déli sávjába eső foltokban jól láthatóan nagyobb, míg az északi részen, az árokhoz közeli x18y24 mezőben és környékén sokkal alacsonyabb.

A kerámiatöredékek közül a kályhaszem töredékeket (5c ábra) külön vizsgálva még inkább kiugrik, hogy azok csak három, egységesen a déli sávban feltételezhető épület környékén fordulnak elő (x13y13, x17y12, x17y14, x18y11, x19y11, x29y9). Mindezek az északi és a déli sáv eltérő térhasználatára, az ott álló épületek eltérő jellegű funkciójára utalnak.

A mérési eredmények alapján az is látható, hogy a tégláépületek közvetlen környezetén kívüli részekben a leletanyag intenzitása lényegesen kisebb és a presztízstárgyak is hiányoznak onnan. Azonban ezek az adatok így is jóval magasabb értékeket mutatnak, mint az északnyugati sarokban a geofizikai módszerekkel bemért árkon kívüli, vagy a kontrollként kiválasztott, a lelőhely feltételezett területén már kívül eső pontokon mért mennyiségek.

7. ábra: A lelet intenzitásmérés összesített eredményeinek 3D grafikus ábrázolása

Fig. 7.: Cumulated results of intensity measurement of finds presented on graphic 3D.

Ezt jól tükrözik a grafikonok is, ahol az adatsorok lefutása nem egyenletes, hanem egy kirajzolódó vonal mentén szinte minden átmenet nélkül esnek le. Ami a felszíni jelenségekkel és a többi vizsgálattal egybehangzóan szintén arra utal, hogy az egész terület körbe volt kerítve – egy széles árokkal. A leletek között lévő 1625-ben Körmöcbányán vert ezüstdénár egyértelműen jelzi, hogy itt már Zrínyi Miklós 1664-es hadjárata előtt is éltek, méghozzá a kerámia leletek és a jellegzetesen vékony téglák, ívelt tetőcserepek alapján biztosan nem magyar népesség. A leletanyag intenzitásmérések eredményei megerősítették azt a korábbi véleményünket, hogy a felszínen látható építési törmelék mennyisége, a téglá- és tetőcserep darabok, a kerámia-, kínai porcelán- illetve perzsa fajansz töredékek egyaránt arra mutatnak, hogy itt egy jelentős 16–17. századi városias jellegű török település volt.

A romterületnek a leletanyag intenzitásvizsgálattal lehatárolt mintegy 80 x 120 méteres kiterjedése, de azon belül a leletek nagyobb intenzitását mutató mintegy 50 m széles, 90 m hosszú magterülete is jóval nagyobb annál, mint a türbeerőd Esterházy Pál rajza alapján feltételezhető, 40 x 60 métert nem meghaladó kiterjedése. A jelentős méretbeli eltérés önmagában is kizárja a türbeerőd és a szőlőhegyi rommező azonosságát. Ráadásul Evlia leírása szerint a palánk kapuja az északi oldalon volt. A korabeli alaprajzot ennek megfelelően beforgatva és az intenzitási adatokat ábrázoló térképre vetítve jól látható, hogy a kétségtelenül egykor legjelentősebb épület, a türbe és a hozzá tartozó mecset éppen arra a részre esne, ahol méréseink szerint a leletanyag intenzitása alacsonyabb volt. Ugyanakkor a rajz szerint éppen a vizsgált terület törmelékkel sűrűn borított délkeleti felén kellene a beépítettségnek kisebbnek lenni. Vagyis a leletanyag intenzitásvizsgálat eredményei ebből a szempontból is ellenkező képet mutatnak, mint az Esterházy rajza és Evlia leírása alapján várható lenne.

A szigeti vár környékének 1579. évi összeírásában „Szigetvár közelében” már megemlíti Szultán Szülejmán Kán kolostorának helységét (kaszaba). A lajstrom szerint Bayazid fia Mehmed mahallet 23 török családfő, Ali fia Veli mahallet 28 török családfő lakta és 1 szőlő, 5 szántóföld, 3 malom, 1 majorság, 3 pusztta tartozott hozzá. Vass Előd szerint ez a türbe fenntartására létrehozott alapítvány (vakuf) birtokainak központja volt (Vass 1993, 201–202). A források és a mostani intenzitás mérés eredményei alapján a turbéki szőlőhegyen megfigyelt, árokkal is körülvett települést a két mahalle nagyságú török kori Turbékkal, a Szülejmán szultán sírhelye fenntartására létrehozott vallásalapítvány (vakuf) birtokainak központjával azonosítjuk. Az, hogy az említett összeírásban a türbe palánkjától elkülönítve kezelik a kaszabát, önmagában is két eltérő jellegű komplexumra mutat. A katonák helyett pedig lakosokról szól az adat, s a gazdálkodáshoz, megélhetéshez szükséges feltételeket sorol: szőlő, szántó, malom stb. Vagyis alig három évvel a türbe első ismert említése után már a végvári viszonyok miatt palánkkal és katonákkal védett szakrális hely mellett külön beszélnek a hozzá tartozó világi településről, a kaszabáról. Így a korabeli adatok alapján is látható, hogy „Szülejmán Kán kolostora” és a kaszaba már a kezdetektől két külön egység, még az a köztes megoldásként felmerült magyarázat sem állja meg a helyét, hogy a türbe 1664-es feldúlása után az Evlia által említett IV. Mohamed szultán féle bővítések során került volna fel a szőlőhegyre a síremlék. Ráadásul a kaszabában mintegy félszáz család is lakott, aminek Esterházy rajzán nincs semmi nyoma, viszont Evlia tudósításának adataival ez összeegyeztethető.

A történeti források értelmezése szempontjából különösen fontos tény, hogy a vizsgált helyszínünk egyértelműen a középkori Zsibót település határából kiszakított turbéki részen állt, melyet még a 19. századi térképek is önálló területi egységként kezeltek. A szultáni türbét pedig ezzel ellentétben még a 18. századi források is rendre a szigeti határban említik. Vizsgálataink adatai is azt erősítik meg, hogy a türbét másik helyszínen, a források adatai alapján inkább a szigeti határban a várhoz közelebbi részen, valószínűleg a kápolna környékén kell keresni (Emecen 2014, 135).

Összefoglalás

Szulejmán szultán szigetvári türbéje lehetséges helyének keresése során, a szigetvári szőlőhegyen egy nagyobb hódoltság kori romterületre figyeltünk fel. Természetesen azonnal hozzáfogtunk kiterjedésének, szerkezetének, rendeltetésének mielőbbi tisztázásához. Ásatásra egyelőre szervezési és anyagi okokból, valamint a szétaprózott tulajdonviszonyok miatt sem gondolhattunk. A műszeres geofizikai mérések pedig a terület fedettsége, szennyezettsége miatt

csak kisebb részterületeken voltak használhatók. Ezért az angliai Bilsdale középkori kohászati központban az 1990-es években megismert leletanyag intenzitásvizsgálat módszerét alkalmaztuk, amellyel a miénkhez hasonlóan fedett körülmények között is sikerrel dolgoztak. A szigetvári szőlőhegyen azonosított török kori lelőhely jelentőségét növelte, hogy a türbe több mint százéves kutatástörténete során ez volt az első eset, amikor sikerült a szigeti vár környékén jelentősebb, akár a türbeerődöt is magába rejtethető romterületet találni. Ez csábítóan hatott több kutatóra is, akik a forráshelyek újragondolása helyett lázasan szemezgetni kezdték azokat az adatokat, amelyek valamilyen módon a szőlőhegyre utalnak. Így a turbéki kápolnánál végzett újabb sikertelen ásatás miatt az Almás-patak mocsaras árterébe képzelt türbe helyét hirtelen a dombtetőre helyezték át (Hancz & Elcil 2012, 87; Hancz 2014).

A Szőlőhegy tetején lévő romterület leletanyag intenzitásvizsgálatának eredményei arra mutatnak, hogy ott egy olyan méretű és szerkezetű település volt, amely nem egyeztethető össze Esterházy Pálnak a türbeerődről 1664-ben készített alaprajzával, vagyis az eddig egy helyszínrre vonatkoztatott forrásokat legalább kétfelé kell bontani. A régészeti megfigyelések és a mérési eredmények megkönnyítették az eddig egymásnak látszólag ellentmondó történeti források adatainak értelmezését, különválasztva a profán rendeltetésű településre (kaszaba) és a szakrális célú türbeerődre vonatkozó adatokat. A türbére és a kaszabára utaló forráshelyeket külön-külön csoportosítva az eddig feloldhatatlannak tűnő ellentmondások java része megszűnik, a romterületnek a kaszabával való azonosítását a korabeli adatok is alátámasztják. Azonban csak a kaszabára vonatkozó adatok szemszögéből nézve a türbe helyéről biztosan továbbra is csak annyi mondható, hogy az valahol másutt, de a közelben volt.

A statisztikai és geofizikai eszközökkel kiegészített leletanyag intenzitás vizsgálatok eredményei a bemutatott két példa alapján is jól mutatják, hogy ez az olcsó és egyszerű módszer, jelentős mértékben segíthet egy-egy lelőhely kiterjedésének, szerkezetének megismerésében, vitás kérdések tisztázásában. A mért adatok olyan összefüggésekre, forráshelyek lehetséges új értelmezésére is rávilágíthatnak, amelyek felett eddig a kutatás átsiklott vagy nem tudott kezelni. Az angliai és a szigetvári vizsgálatok eredményei azonban azt is egyértelműen mutatják, hogy nem lehet ilyen módon helyettesíteni a feltárással megszerezhető, látható és kézzelfogható konkrét adatok tömegét. Számos szakmai vita mutatja, hogy ezek hiánya pedig különösen az időnként még a hagyományos régészeti információkkal is hadilábon álló történészek számára tovább nehezíti az elvontabb vizsgálati eredmények értelmezését.

Köszönet

Rómer Flóris szigetvári adataira Wéber Adrienn hívta fel a figyelmünket, naplórészletének másolatáért Bardoly Istvánnak, annak grafikai utómunkáiért Frankné Sági Apollóniának tartozunk köszönettel. A geofizikai vizsgálatokat végző Sasvári Gábor, Körmenyi Alpár és Keresztény Balázs munkájáért és az adatok rendelkezésünkre bocsátásáért különösen hálásak vagyunk. Az intenzitásvizsgálatokban Hancz Erika, Horváth Zsófia, Ipek Tor, Kitanics Máté, Mármárosi Anita, Piros Tamás, Zsámboki-Tót Zsuzsanna vettek részt; Czuppon Tamásnak, Gazdag Leventének és Szabó Csenger Márknak külön köszönjük az adatok grafikus feldolgozását.

Felhasznált irodalom

- AITKEN, M. J. (1982): *Fizika és régészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1–260.
- BORUZS, K. & SZABÓ, G. (2011): A limes úttal párhuzamosan futó sáncrendszer nyomai Pannoniában. *Új Dunatáj XVI/2* 73–80.
- EMECEN, F. (2014): Gondolatok Törvényhozó Nagy Szülejmán szultán „elveszett” türbéjéről. *Mediterrán és Balkán Fórum* 8 129–135.
- HAL, P. (1937): *Szigetvár 1688 és 1689-ben*. Andrassy Mihály kiad., Szigetvár, 1–20.
- HANCZ, E. & ELCIL, F. (2012): Excavations and Field Research in Sigetvar in 2009–2011: Focusing on Ottoman-Turkish Remains. *International Review of Turkish Studies* 4 74–96.
- HANCZ, E. (2013): Nagy Szulejmán szultán nyomában Szigetvár környékén. *Várak, kastélyok, templomok* 10 7–11.
- KARÁCSON, I. (1908): *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1660–1664*. MTA Budapest, 1–547.
- KITANICS, M. (2014): Szigetvár-Turbék: a szultán temetkezési helye a 17–18. századi magyar, német és latin források tükrében. *Mediterrán és Balkán Fórum* 8 91–109.
- KOVÁTS, V. (1962): Szigetvári történeti néphagyományok, II. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1962 évről* 249–285.
- KOVÁTS, V. (1972a): Szigetvár. *Régészeti Füzetek 1971 évről* 103–104.
- KOVÁTS, V. (1972b): Szigetvár. *Archaeológiai Értesítő* 99 272.
- MRE (2003): *Magyar régészet az ezredfordulón*. [NKÖM Teleki L. Alapítvány](#) Budapest, 1–486.
- NÉMETH, B. (1903): *Szigetvár története*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt., Pécs, 1–391.

RÓMER, F. (1866): *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*. Magyar Tud. Akadémia Archeologiai Bizottság Pest, I-II., 1–134., 1–150.

RÓMER, F. (1871): *A Bakony*. Sauerwein Géza Nyomda, Győr, 1–216.

RÓMER, F. (1872): Rómer Flóris naplója július 26. Forster Központ, Tudományos Irattár, *Rómer-jegyzőkönyvek*, XXXV 125–126.

TAKÁTS, S. (1927): *A török hódoltság korából*. Genius kiadó, Budapest, 1–570.

VASS, E. (1993): Szigetvár város és a szigetvári szandzsák jelentősége az Oszmán-Török

Birodalomban. In.: SZITA L. szerk. *Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből*. Pécs, 193–217.

VATIN, N. (2008): Egy türbe, amelyben nem nyugszik senki. Megjegyzések Nagy Szülejmán szigetvári sírkápolnájának alapításához és rendeltetéséhez. *Keletkutatás 2008 tavasz-ősz* 53–72.

WHEELER, J. & MCDONNEL, G. (2011): Results of an Archaeological Test Pit Excavation in the Refectory Building at Rievaulx Abbey. *Yorkshire Archaeological Journal* **83** <http://www.yas.org.uk/content/YAJcontents/Cont083.html> 101–111.